

Před sto lety - před 50 - a dnes.

(časová historická vzpomínka z dob západu českého národa. Pro Pokrok Západu psána.)

ček. — V Praze 1. června.

Před sto lety vládali v Čechách Marie Terezie, a po ní císař Josef II. Dvě jména a dvě smutné reminiscence pro Čechy v ohledu národním. Doba Tereziánská a Josefiánská hlavně, toť počátek centralisace a soustavného poněmčování Čech. Za Josefa dokonce bylo dáno heslo k poněmčení Čech a také heslo to bylo prováděno. Český jazyk pro veřejnost odumřel. Žil v chatkách na venkově, žil skrytě; ale — nezánikl.

V Praze působila tehdy soukromá společnost učenců, kteří scházeli se od r. 1770. na Malé Straně v domě hraběte Franta. Ant. Nostice, ušlechtilého pfitel věd a umění. Tato společnost počala vydávati různé spisy a pojednání, kteréž získaly jí slavného jména jak v zemích rakouských, tak i za hranicemi. R. 1784 byla tato soukromá společnost nazvána *Královskou českou společností nauk*. Mezi prvními členy jejími byli mnozí slavní mužové v oboru přírodopisném, matematickém a hlavně dějepisném. Členové společnosti nauk s nevšední láskou a s prospěchem všimají si nejedné otázky vědecké a nad jiné věnovali zřetel dějinám vlasti a písemnictví národnímu. Spoluzakladatelem učené společnosti byl František hrabě Kinský, který již za Marie Terezie šlechtě ujal se českého jazyka. Na poli dějepisu horlivě a s úspěchem pracoval Gaselius Dobner, člen řádu piaristického, jenž jest zakladatelem kritického dějepisu českého a předchůdcem Palackého. Rovněž předními členy učené společnosti byli Frant. Martin Pelcl, český kronikář a Karel Rafael Ungar, kněz kanonie strahovské a ředitel univerzitní knihovny pražské, jejímž byl prvním a slavným spofadatelem. Z matematiků vynikal zejména bývalý jezuita Stepling, Tesánek, Strnad a Stanislav Vydra. Hvězdou první velikosti v této učené společnosti byl Josef Dobrovský, člen bývalého řádu jezuitského, jenž stal se zakladatelem vědeckého bádání o jazyku českém a jazyčích slovanských a jakožto dějepisec slyšel. Všichni tito mužové lnuli velikou láskou k zemi české, ale ve svých spisech užívali většinou latiny nebo němčiny. Snad v době té ani nikdo nepomyslel, aby spisy, sdělané členy učené společnosti, byly psány v jazyce českém. Tak byla naše matefská řeč hrozně zanedbána a odstrčena, že ani největší vlastenci neodvážili se v ní psáti knihy! Ač dosud většina obyvatelstva ve městech a vesnicích mluvila česky, přece zdálo se, že jest již nedaleká doba, kdy český jazyk úplně vyhyne, neboť po 200 let nebyl vzděláván, tak že nedostávalo se ani slov a výrazů pro různé nové pojmy. Proto ti, kteří byli tehdy nejvzdělanějšími mezi Čechy, neodvážili se ve své matefské psáti, obávajíce se, žeby nedovedli se správně vyjádřiti, což o sobě vyznal též kronikář Pelcl. Nicméně činnost těchto mužů, kteří sice psali po německu, avšak se záplem vlasteneckým a s nevšední láskou k českému národu, jest pro naše znovuzrození velice důležitou, ano může se právem říci, že mužové tito položili základ k obrození českého jazyka, neboť na základě činnosti jejich činěny byly ponenáhu pokusy o studiu českého jazyka, z čehož počalo vyvíjeti se znovu české písemnictví.

Na základech uvedených učenci položených učiněn pokrok r. 1792 zařazením stolice českého jazyka na universitě v Praze. Avšak hlavní obtíže teprve nastaly, neboť, jak pověděno, nejen že česká národnost byla všude nezastoupena, ale i český jazyk byl zanedbán

a spisovatelé zápasili s hmotnými nedostatky a jinými obtížemi. Za div dlužno považovati, že se několika, většinou chudým mužům, veliké to dílo podařilo provésti. Kdyby byl český sněm a vláda ujal se odstrčného a zanedbaného jazyka, bylo by znovuzrození české národnosti rychlejším krokem postupovalo. Avšak k tomu nebyla naděje; čeští stanové snad byli by se k tomu naklonili, ale když Evropa zachvěla se pod dojmem francouzské revoluce, stali se úzkostlivými tak, že r. 1793 žádost několika horlivých vlastenců, aby sněm ujal se zanedbaného národa a českého jazyka, zůstala bez výsledku. Za těchto neutěšených poměrů pro povznesení národnosti naší nezbylo, než aby si národ sám pomohl, což se sice ponaňhu, ale vytrvale dařilo.

Nejdůležitějším zdrojem národního vývoje bylo ulehčení břemen selskému lidu a dovození, daně sedlácké, že mohli syny své dáti vzděláti ve středních i vysokých školách. Následkem toho zavládnul ve školství rozhodnější a volnější duch. Byli to právě selští synové, z nichž vyspěli nejznámější vlastenci a buditelé českého národa. Jmenovitě ti z nich, kteří oddali se stavu duchovnímu a jako kněží vrátili se mezi obecný lid, stali se většinou nejrozhodnějšími, nejnezištnějšími a nejvytrvalejšími bojovníky při vzkříšení národa našeho. Ku povznesení vzdělanosti v Čechách zvláště přispěla akademie umělecká, již r. 1796 založil soukromý spolek vlasteneckých přátel umění, dále vysoká škola technická, založená r. 1802, která byla toho druhu jediným ústavem v celém tehdejší státu rakouském, dále škola pro pěstování hudby, nazvaná konservatorium, která zřizena byla r. 1810, a nad jiné Společnost musea království českého, založená r. 1818. Že byly tyto společnosti veledůležité pro vývoj osvěty v Čechách založeny, bylo mimo jiné též zásluhou vlasteneckých šlechticů. Pak musejní společnost byla zřizena péčí šlechtických a učených hrabat Kašpara ze Šternberka. Tato společnost stala se střediskem všeho vědeckého snažení, a když r. 1831 zřizena byl při ní odbor pro pěstování řeči a literatury české, Maticí českou nazvaný, též ohniskem všeho národního hnutí. Jest železi, že vláda při své soustavě těchto snah nejen nepodporovala, ale naopak potlačovala je. Přísná censura nedopouštěla volnějšího slova, čímž písemnictví naše trpělo ve všech směrech. Nicméně však nový život, k němuž byl národ náš probuzen, nedal se již nijak udusiti, nijak zastaviti. Čeští buditelé nedbali útrap a nijak nešetili práce, aby šlechtě snahy své uskutečnili. Byla to práce obrovská, neboť dlužno uvážiti, že vzdělanější tříd obyvatelstva, zvláště ve městech, čítaly na větším díle jen spisy německé a dosud libovaly si v jazyce tom více, než v rodné své řeči.

Neunavným harcovníkům národním bylo počítati od českých chaloupek, v těch bylo jim nejprve vzkřísiti lásku ku české knize. Proto s nepatrnými sice prostředky, ale za to s nadšenou láskou počali pečovati o poučení a zábavu obecného lidu. K účelu tomu spisovali knihy slohem prostým, přístupným tímto čtenářům. V tomto lidovém, čili populárním písemnictví náležel přední místo Václ. Mat. Kramerinovi, a jeho druhům, kteří nešetili se práce ani sebe nepatrnejší, jen když mohli mezi prostý lid rozšířovati české knihy. Vedle těchto prostonárodních spisovatelů počali jiní pokoušeti se, aby zanedbanou řeč českou učinili ohebnější a vzletnější tím, že skládali básně; jiní zase snažili se rozmožovati slovní poklad českého jazyka, aby bylo

jím možno vyjádřovati všechny myšlenky. Vysoce namáhavá práce tato dlouho se nedařila, až konečně vystoupil muž, který s mravenčí píli počal prohlížeti všechny zachované spisy ze starých dob a snažeti poklad české řeči. Mužem tím, jenž úmorné práci té věnoval život svůj, byl Josef Jungmann. O jeho píli, posvátném nadšení a povždy příkladném a nezištném vlastenectví svědčí nejlépe veledílo jeho Slovník český, v němž všecko bohatství jazyka našeho uložil a na jehož základě teprve utvořil se nový spisovný jazyk český. Jungmann proslul též jako znamenitý na tehdejší dobu básník. Hlouček mužů, kteří podnikali posvátný úkol, povznášeti naši národnost, den ku dni se rozmnožoval, zašlapaná a odstrčovaná řeč naše se zvebovala, třibila a sílila, českých knih přibývalo.

Avšak vládní kruhy všelijak se vyhýbaly, aby češtině dopřáno bylo zaslouženého a náležitého místa též ve školách. Mimo universitu, kde byla pro český jazyk zvláštní stolice, byla většina ve všech ostatních školách zanedbávána a jen ve vesnických školách péčí vlasteneckého kněžstva a učitelstva bylo při vyučování užíváno českého jazyka. Císař František nařídil sice r. 1816 a 1818, aby též v gymnasiích vyučováno bylo českému jazyku, a ač mělo se tak díti jen skrovnou měrou, přece byl to zase nový slibný krok k lepší budoucnosti, leč zmařen byl od tehdejších dozorců nad těmito školami. Nezbylo tedy zase jiné pomoci, než vlastní silou uvésti českou knihu i do vzdělanějších tříd obyvatelstva. Ve příčině té platně prospěla zmíněná Matic česká, která stala se středem pro vydání českých knih pro vzdělanější kruhy. Mimo ní vznikly též jiné spolky pro písemnictví prostonárodní, a to hlavně působením duchovenstva. Vedle Jungmanna, jenž stal se zakladatelem novověkého spisovného jazyka, získali si největších zásluh o probuzení našeho národa: František Palacký, který svými "Dějiny národa českého" ukázal Čechům slavnou jejich minulost, Josef Šafařík, jenž bádá o slovanských starožitnostech a ukazoval důmyslnými spisy svými na přibuzenost Čechů s jinými větvemi slovanskými, utvrzuje je tím ve vědomí, že nejsou sami a nebudou ztraceni, když na sebou nebudou zoufati. Zakladatelem přírodovědecké literatury stal se Svato- pluk Presl. Kolem r. 1820 povstala zase již nová škola básnická, která nadšenými zpěvy vlasteneckými budila v lidu slovanské vědomí vůbec, české zvláště. Není pochybnosti, že vzpružinou této školy staly se rukopisy Královédvorský, jež v dobách těch byly objeveny. Spor o pravost těchto památek jest dosud nerozřešen, ale když byly objeveny, čerpáno z nich mnoho básnického nadšení. Jedním z největších pěvců starší doby byl nadšený Slovák Jan Kolár, který ve velkolepé básni své "Slávy dceři" nadšeně hlásal vlastenecké a slovanské vědomí. Mohutné slovy vznesenými líčí tu klivdy národu slovanskému činěné a s důkazem i vroucností vyzývá součastníky k velikým činům, k napjetí všech sil, aby národ utištěný, odstrčovaný opět povznesl k dávné velikosti. Rovněž sou- druh jeho v duchu vlasteneckém, František Ladislav Čelakovský, mimo jiné spisy mistrovským dílem svým, jenž nazval "Ohlasem písní českých", zůstane povždy ve věčné Čechův paměti. K těmto oběma jako pěvcům první velikosti družil se Boleslav Jablonský, Jan Erazim Vocel a Karel Jaromír Erben.

Tito, jakož i jiní vysoc zasloužili mužové, kteří nezištně síly své věnovali na prospěch vlasti, zpo-

sobili spisy svými v národě českém ponaňhu pfevrat. Matefský jazyk, který byl dosud zavržen a jehož vzdělanější tříd obyvatelstva takřka styděly se užívati, stával se oblíbeným již nejen ve vsích, ale též ve městech a mezi vzdělanci. Našli se i nadšení jinochové vlastenečtí, kteří snažili se, aby i ve veřejném životě, ve společenských zábavách a vůbec ve všech směrech veřejného života nabyli jazyk český svého práva. Snahy ty potkávaly se s různými protivenstvími a překážkami. Bohužel nescházelo i těch, kteří domnívajíc se, že český národ odsouzen jest již k vyhynutí, neostýchali se, aby i ve českých spisovatelů vyličovati a osočovati, jako státu nebezpečné, z čehož vznikly persekuce a žalařování. Někdy podobalo se, že všechna práce buditelská jest již marná, ano i nejpřednější mužové, kteří všecen život svůj nezištně obětovali národní práci, jako Jungmann a Šafařík, mnohdy sami již počali pochybovati o zdaru přičinění svého.

Významná a pamětihodná jsou slova, jimiž František Palacký, zakladatel dějepisectví českého, naznačil povinnost všech mužů vlastenecky smýšlejících k zastávání a obraně prospěchu českého národa. Když totiž jednou hrabě Kašpar Šternberk a Dobrovský následkem četných nezdarů, s nimiž při snahách svých se potkávali, počali zoufati nad možností znovuzrození českého národa, Palacký rozhodně jim odpíral a přfmo pravil: "Budeme-li se všickni tak chovati, že si budeme zoufati a že psaní v českém jazyku budeme zanedbávati, pak ovšem musí zahynouti národ náš duševním hladem. Já však, kdybych byl třeba cikánského rodu a již posledního jeho potomek, ještě za povinnost svou bych pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách člověčenstva." — Odhodlaná a vřelá slova ta měla by si v paměť vstřípiti všechna nynější česká občana a Internaci onála. — Abychom mohli plnou měrou oceniti snahy a práci vlastenců a buditelů, uvedených před 100 lety, jest nám míti na paměti, že za to nedostávali nijakých odměn, nijakých honorářů, že všecko dělali zdarma, že přinášeli i hmotné oběti, jen aby snahy své uskutečnili a národ probudili, ano že za všecko to zakoušeli ještě i pronásledování.

Snahy po vzkříšení národnosti české, způsobené živým slovem, literaturou básnickou, prostonárodním i vědeckou, nabyly praktického významu roku 1848. V roce tom totiž vypukla ve Francii opět revoluce bouře, která záhy roznesla se po vsi Evropě. I v státě rakouském počaly se všechny národnosti bez rozdílu domáhati lepšího upravení svých poměrů. Tu dostavil se mezi jinými národy též národ český, hláse se rovněž o své právo jako ostatní. A že v tomto okamžení zde byl a býti mohl, bylo jen zásluhou českého písemnictví před rokem 1848. Když tedy všickni národové žádali panovníka, aby jim zaručil národní i politická práva jejich, hlásili se též Čechové, žádajíce, aby česká řeč, dosud zavřená, avšak již zase vzdělaná a vysoc rozkvétlá a zvelebená, nabyla ve školách, úřadech i ve všem českém království takové platnosti, jaké se těšila řeč německá. Mimo to žádali, aby na místě dosavadních sněmů stavovských zřizena byl sněm, na němž by všecen národ byl prostřednictvím poslanců zastoupen, a aby země koruny české, Čechy, Morava a Slezsko měli pro své záležitosti sněm společný. To byly základní požadavky, jež Čechové činili, když literární vývoj učinil z nich zase

národ politický. Ku hájení těchto zásad založeny byly roku 1848 četné časopisy, z nichž na předním místě byly "Noviny národní," jejichž pořadatelem, čili redaktorem byl výtečný otevřený a neohrožený svobodomyšlný Karel Havlíček, zakladatel politického časopisectva českého.

Císař a král český, tehdy Ferdinand Dobrotivý, v podstatě k těmto požadavkům svolil rozhodnutím ze dne 8. dubna roku 1848. Však bouře náhle v roku 1848 vzplanuvši neočekávaně požadavky tyto zdržela — ba odvrátila. Byli jsme tedy před 50 lety bližší svým cílům než dnes!

Rozepisovati se široce o roku 1848 nelze, k tomu bylo by potře- bí celé knihy. Stačí podniknouti, co již dříve předesláno, že vše české u vlády bylo neoblíbeno. Zejména za Metternicha. Tehdá nebylo dovoleno žádné české hnutí, žádná četba, žádná schůze, ani noviny nevnikaly do lidu, by jej povzbuzovaly. A přece našli se v našem národě muži odvážní a stateční, kteří nasadili své hlasy, existenci, svobodu a vše, aby ve prospěch lidu českého pozvedli hlasu proti vládě policejní a byrokratické a pověděli českému králi pravdu o tužbách, potřebách a stížnostech jeho utlačovaného lidu. Ač tenkrát pořadati schůze bylo považováno za podnik revoluční a podvratný, oni občané se toho nicméně odvážili. Konali památnou schůzi Svatováclavskou. Ale sál svatováclavských lázní byl uzavřen a obklopen policií, a vědělo se, že posádka má pohotovost a jest připravena, aby při nejmenším nezákonném ruchu počala do lidu páliiti. Přes to svolavatelé vydobyli si do sálu vstup v čele se statečným Fastrem, pravým Chodem, rodákem domažlickým, a tam přinesše prosulou petici českého lidu, přednesli a vyložili ji a ustanovili svatováclavský výbor, aby se o další její provedení postaral. To byl počátek hnutí r. 1848 a mohlo se říci, že počalo toto u nás za příznaků velice šťastných a blahých. Podobalo se, jakoby tento vánek zlaté svobody, který o tři dny později — snad právě velkým přičiněním tohoto hnutí v Praze — přišel z Vídně, dokoná u nás dílo smíření mezi oběma národy, německým a českým. Vždyť spisovatelstvo německé počalo s českými požadavky úplně souhlasiti a schvalovalo, že žádáme samostatnost pro království české, rovné právo jazyků obou národů v úřadech, ve školách i v životě veřejném, že žádáme poctivou svobodu tisku, spolčování a shromáždování, svézákonný sněm a nejvyšší zodpovědné úřady; i oni souhlasili s námi, když volali jsme po zrušení roboty a po jiných svobodách.

Ale pohřchu krásné jaro národního míru netrvalo dlouho. Hnutí v národě německém neslo se za podobným ideálním cílem, jako hnutí národa českého, jen na pohled. Němci vedle požadavku svobody, sebeurčení a suverenity národa žádali, aby všechny země tak zv. německého buntu dobrovolně vstoupily opět do říše německé, aby Rakousko se všemi svými zeměmi, vyjmaje Uhry a Halič, splynulo s Německem v jediný federativní stát se společným sněmem a vládou, aby tudíž vzdalo se suverenity, své samostatnosti a země koruny české, aby staly se téměř provinciemi říše německé!

Tento požadavek byl zajisté absurdní a když Češi na něj nepřistoupili, naléhali Němci na vídeňskou vládu, aby vypsala volby do frankfurtského parlamentu, kde většina německých národů měla dáti ústavu pro celou budoucí federativní říši německou, která měla sáhati od Baltu až k Adrii. A Němci hrozili národům slovanským: "Jestliže Frankfurtu nepřijdete, pak vás z tomu donutí Němci ostřít meče."